

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIV/1—2

**БЕОГРАД
2001**

Digitized by Google

ПРВОСЛАВ РАДИЋ, *Турски суфикси у српском језику*, изд. Институт за српски језик САНУ, Библиотека ЈФ, књ. 17, Београд 2001, стр. 211.

Књига П. Радића *Турски суфикси у српском језику* представља резултат ауторовог дугогодишњег рада на овој проблематици — почев од докторске дисертације посвећене балканистичким суфиксима, рада на потпројекту Филолошког факултета *Развојни процеси у савременом српском језику* (руководилац проф. др Ж. Станојчић) те више реферата саонштених на научним скуповима. Отуда потиче и њена видљива концепцијска једноставност. Чине је два дела којима претходи ауторова *Реч унајред* (стр. 7–15). Први (и већи) део посвећен је суфиксима -чија/-џија, -лија, -лук, -ана и ситнијим појавама са учешћем суфикса: -ли, -башиа, -и, -иле, -дар/-џар, -суз, -џик. У другом (нешто краћем) делу пажња се усмерава на: суфиксне деривате, хибридне речи, конкурентне суфиксе, формално-граматички статус изведеница, па се тако и насловљавају поједина поглавља. Посебан одељак су *Турски суфикси у Вуковом Српском рјечнику* (166–175). Домете и основне резултате свога истраживања Радић је сажео у одељку необавезујуће названом *Уместо закључка* (177–190). Следи на крају *Résumé* (на француском), *Литература* и *Индекс цитираних аутора*.

Поднаслов књиге: *Са освртом на стање у македонском и бугарском*, сугерише нам додатну и, свакако, битну димензију истраживачке анализе.

Скоро петовековни период турске владавине на Балкану оставио је снажан утицај на српски и остале словенске језике. Тај утицај се понајвише одразио на лексичком и творбеном плану. И док су турцизми (у које се убрајају и сви оријентализми) често били предмет лексичких, семантичких или етимолошких анализа, дотле су потпуније творбене анализе биле у другом плану. Ова књига управо показује колико је уплив турског језика оставио трага на творбеном систему српског језика, овога пута у делу именичке суфиксације.

Радићеве анализе показују да су се творбене именичке морфеме турског порекла углавном од 17. и 18. века обилније наметнуле као значајно творбено средство у лексици српског језика и захватиле како народне говоре и разговорни језик, тако и текстове књижевноуметничке вредности. Фазу готових турских позајмљеница у преузимању лексике наследила је фаза нових образовања у којима су се турски су-

фиксални елементи спајали са домаћим лексичким основама. То је наравно реметило природан развој српског језика.¹ У овом контексту треба поменути и висок степен Вуковог толерисања турцизама и поред тога што је сматрао да се највећи број турцизама може „без сваке муке ишћерати из нашег језика“ (у предговору Српског рјечника из 1818), али је исто тако, и у истом тексту, истицао да је боље узимати туђе речи „него ли наопако нову градити“.

Проценат броја турцизама се доиста у наше време значајно смањио, као и продуктивност појединих творбених модела са формантима турског порекла, али је тај број — што произилази и из Радићеве расправе — још увек приметан.² Радић с правом истиче стилски аспект, експресивност као важан фактор при данашњој употреби како готових турских позајмљеница (одавно познатих, понекад чак незаменљивих, у стандардном језику³) и образовања насталих спајањем домаћих основа и суфикса турског порекла. Учешћу и опстанку турских суфикса погодује и социolingвистичка клима у појединим областима живота. Ту пре свега спада новокомпоновани турбо и етно-фолклор, народске забаве праћене естрадним оријенталним музичким мелосом ниске уметничке вредности, који се шири и смитује на разним тв-каналима и многобројним радио-станицама. Аутор је забележио, разматрајући суфикс *-лук*, и индикативан пример најновијих песама певача (чак и) забавних мелодија Здравка Чолића: „Љубав је ко *рашлук* / слатки *безобразлук* / пада глава на *јаслук* / ... љубав то је *мамурлук*“.

У књизи се, иначе, најпре дају продуктивнији суфикси: *-чија/-џија*, *-лија*, *-лук*, *-ана* (тур. *hane*). Први међу њима је најфреквентнији и, како истиче аутор, без обзира на природу финалних основинских варијаната на морфемском споју, његова варијантност се у савременом српском своди на једну, преовлађујућу форму: *-џија* (нпр. *инџијереџија*). Закључци ове врсте посебно су драгоцени, јер представљају корак напред у односу на досадашња сазнања, они су, заправо, проистекли из праћења најновијих праваца развоја творбеног система језика. Радић посебну пажњу поклања семантичким категоријама творбених речи које обједињује исти суфиксални формант. Тако се, рецимо, за творенице са суфиксом *-џија* утврђују три семантичке категорије. Прва — обухвата изведенице које значе носиоца какве делатности, односно вршиоца радње у ужем и ширем смислу. Већина наведених примера ове групе: *чајџија*, *млекаџија*, *ћумурџија*, *бонбонџија*, *калдрм-*

¹ Данас се то у извесној мери и на сличан начин дешава и са појачаним утицајем енглеског језика.

² Да је то тако, сведочи и овај неологизам настао учешћем суфикса турског порекла: Недавним усвајањем тзв. омнибус закона ... *досманлије* су учиниле још један далекосажан и погубан корак (К. Чавошки „Глас јавности“, 8. 2. 2002, стр. 4). Употребом турског суфикса аутор текста (иначе, професор универзитета) у критици политичке коалиције чији сам није присталица, погрдно ју је назвао желећи да направи алузију на турску самовољу.

³ Да ли би се, на пример, лако могле заменити следеће турске позајмљенице: *бакар*, *баруи*, *боја*, *дугме*, *кашика*, *маказе*, *џајуче*, *ракија*, *чарайа*, *чекић*, *челик*, *чесма* и др.

чија и сл. нестаје или застарева у савременом језику заједно са занимањима која потискује модерна производња и нове технологије. (Ипак, засад опстаје, нпр. *трамвајџија*.) Друга — обухвата изведенице које значе особу са каквом доминантном особином. Ова семантичка категорија има шири употребни дијапазон данас: *бунџија*, *винџија*, *клойџија*, *галамџија*, *кавџија*, *инаџија*, *џироџија* итд. Али и међу њима има подоста оних које представљају само ретке индивидуалне употребе (*оговорџија*, *џодвалџија*, *џуџија*, *димџија*...), настале, додуше, по утемељеном творбеном моделу. Трећа семантичка категорија у Радићевој анализи — обухвата изведенице које значе особу са доминантном цртом припадања, потицања, учествовања у нечему (а наведени примери ће показати да није најсрећније дефинисана јер су семантички сувише слични онима из друге категорије: *мобаџија*, *зборџија* — ова им. се јавља и у 2. групи, *сијелџија* — у 2. категорији има *дангубџија* итд.).

Да би се утврдила продуктивност одређеног творбеног модела битно је установити не само да ли постоји у стандардном вокабулару више речи насталих тако, него — што је за савремено стање одређеног творбеног модела посебно важно — установити да ли модел захвата и нове лексичке основе. Иако се аутор у прикупљању грађе више ослањао на речнике, ипак је пратио и стање у медијима, радио- и ТВ-емисијама, посебно забавног карактера, филму, сленгу и сл. У тим језичким слојевима, кад је реч о суфиксу *-џија*, настају нове хибридне речи типа: *хамбургерџија*, *камионџија*, *дуванџија*, *нафџија*, *џеналџија*, *саксофонџија*, *џобоганџија*, *букаџија*, *бунџија*, *дркаџија*, *каблаџија*, *комџија*, *џуџија*, *џумџија*, *џуџија*, *џуџија*, *џуџија*, *џуџија*, *џуџија*, *џуџија* и др. Како за овај суфикс тако и за остале Радић примећује да њихово присуство, нарочито у новим творбама, појачава степен експресивности (ироније, хумора, пејоративности...), што посебно важи за разговорни језик и жаргон. Кад је у питању новокомпоновани оријентални мелос, речи турског порекла често прате музику.

Стилски разлози при употреби лексике са турским суфиксима приоритетни су, закључује аутор. Упоређење са стањем у савременом македонском и бугарском потврђује исто ово.

Што се тиче суфикса *-лија*, аутор саопштава да се у „турској“ фази развоја језика овај префикс наметнуо као моновалентан, замењујући, нарочито при творби етника, више домаћих суфикса. Тако су стандардизовани етници *Ниџија* (поред неприхваћених *Ниџанин*, *Ниџевчанин*, *Ниџевљанин*, *Ниџевац*), *Сараџија* (поред *Сарајевац*), *Санџаклија*, *Новојазарлија* (поред *Новојазарац*). Широка распрострањеност образовања са *-лија* у овим случајевима однела је превагу, или је добила статус равноправног дублета, и при нормирању у најновијим правописима (Матичину из 1994, Симићеву). Но, и поред тога, закључује се у раду, да суфикс *-лија* није битно нарушио домаћи творбени систем, чак ни у категорији етника, јер је већина творби остала у домену локализама и архаизама.

За именичке изведенице са суфиксом *-лук* аутор закључује да су најчешће у категорији апстрактних именица (*јоганлук, тврдицлук, не-сџашлук, лојовлук, себичлук, мајсџорлук, идиојлук* итд.). Велики број пејоративних речи са овим суфиксом појављује се на ширем балканскословенском терену. На основу савремених примера из новинског језика Радић констатује да су ове изведенице са пејоративном компонентом оживеле у условима бурног политичког и ратног стања последње деценије (*блесавлук, мамурлук, кабадахилук, режимлук, про-сџаклук*).

Кад је реч о изведеницама са суфиксом *-ана*, у српском књижевном се уочавају три слоја: стари лексички слој архаизама и локализама (*ђумрукана, мусafirхана*), постојани лексички слој без правих лексичких еквивалената (*барујана, кафана, шећерана*) и новији лексички слој са хибридним образовањима (*елекџрана, куглана, шойлана, хидроелекџрана*) којима је продуктивност овога суфикса делимично обновљена.

Остали суфикси припадају ситнијим творбеним појавама и већина изведеница са њима је лексикализована па у савременом језику имају статус архаизама, историзама, покрајинизама.

Занимљив део рада представљају поглавља *Суфиксни дериваџи* (109–130) и *Хибридне речи* (131–140) а посебно се издваја и поглавље *Конкурентни суфикси* (141–165), где се показују конкурентни творбени односи између домаћих и страних суфикса. У анализи суфиксне конкуренције, како примећује аутор, значајну улогу игра како суфикс тако и основинска реч.

У својим анализама аутор није пропустио да укаже и на формално-граматички статус посматраних изведеница.

Закључићемо. Књига П. Радића *Турски суфикси у српском језику* написана је на завидном научном нивоу, акрибично и пажљиво. У њој је изнето доста занимљивих и вредних запажања, дато нових података и тумачења, чиме се отишло корак даље у испитивању творбених језичких појава насталих под утицајем страног језика — овога пута турског. У даљем бављењу овом проблематиком аутор би, чини нам се, могао више пажње посветити испитивању фреквентности турцизама у савременим литерарним текстовима, с једне стране, и тзв. историзима, који ће и даље остати саставни део нашег ширег лексичког фонда, јер се без њиховог познавања не би могле успешно пратити читаве области нашег историјског и културног развоја.

Милица Радовић-Тешић